

Μνήμων

Τόμ. 7 (1979)

ΕΤΑΙΡΕΙΑ ΜΕΛΕΤΗΣ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ

ΜΝΗΜΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΒΔΟΜΟΣ

Δ. ΛΟΥΛΕΣ : 'Ο βρετανικός τύπος για τη ναυμαχία του Ναβαρίνου •
Β. ΚΡΕΜΜΥΔΑΣ : Καταγραφή των εμπορικών πλοίων του 'Ηρακλείου
τό 1751 • ΠΕΝΑ ΣΤΑΥΡΙΑΗ - ΠΑΤΡΙΚΙΟΥ : 'Ανέκδοτες επιστολές του
Γ. Σκληρού στον Γ. Ν. Πολίτη • Τ. Ε. ΣΚΑΑΒΕΝΙΤΗΣ : Χρησιμολογι-
κό εικονογραφημένο μονόφυλλο των άρχων του 18ου αιώνα • Α. ΠΟ-
ΛΙΤΗΣ : Προσπάθειες και σχέδια του Φοριέλ για μιá δεύτερη έκδοση της
συλλογής των ελληνικών δημοτικών τραγουδιών • Φ. ΔΗΜΗΤΡΑΚΟ-
ΠΟΥΛΟΣ : Χειρόγραφα Φουρνά Εύρωτασίας • Ι. Κ. ΧΑΣΩΤΗΣ : 'Η
διπλωματική αλληλογραφία των Bouigny - Mabili (τέλη ΙΗ' - άρχες ΙΘ'
αίωνα) • Γ. ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ : Ληστές και λησταντάρτες στην Κεν-
τρική 'Ελλάδα τό 1835 - 1836 • Κ. ΛΑΠΠΑΣ : Γύρω από τον 'Αλέ-
ξανδρο 'Ησαφα και τις λιθογραφίες του • Τ. Ε. ΣΚΑΑΒΕΝΙΤΗΣ : Σχό-
λιο στη «δευτέρα» έκδοση της 'Εγκυκλοπαίδειας του Πατούσα (1710)
• ΟΛΓΑ ΚΑΤΣΙΑΡΑΗ : 'Ο Ρήγας Φεραίος. Νέα στοιχεία από τα αρχεία
της Τεργέστης • ΠΡ. ΠΑΠΑΣΤΡΑΤΗΣ : Στρατιωτική συμφωνία Βρε-
ταννίας - 'Ελλάδας (9 Μαρτίου 1942) • Η. FLEISCHER : 'Αντίποινα
των γερμανικών δυνάμεων Κατοχής στην 'Ελλάδα 1941 - 1944 •
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΟΥ ΝΕΟΥ ΕΛΛΗΝΙΣΜΟΥ 1976

ΑΘΗΝΑ 1978 - 1979

ΛΗΣΤΕΣ ΚΑΙ ΛΗΣΤΑΝΤΑΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ
ΕΛΛΑΔΑ ΤΟ 1835-1836

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

doi: [10.12681/mnimon.204](https://doi.org/10.12681/mnimon.204)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ Γ. (1979). ΛΗΣΤΕΣ ΚΑΙ ΛΗΣΤΑΝΤΑΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟ 1835-1836. *Μνήμων*, 7, 118-134. <https://doi.org/10.12681/mnimon.204>

ΓΙΑΝΝΗΣ ΚΟΛΙΟΠΟΥΛΟΣ

ΛΗΣΤΕΣ ΚΑΙ ΛΗΣΤΑΝΤΑΡΤΕΣ ΣΤΗΝ ΚΕΝΤΡΙΚΗ ΕΛΛΑΔΑ ΤΟ 1835 - 1836*

«Λησταντάρτες» ή «λησταποστάτες» είναι όρος που επινόησε ή εξουσία — και υιοθέτησε ή ελληνική ιστοριογραφία — για να χαρακτηρίσει τους ποικίλους άρνητές της έννομης τάξης τα πρώτα χρόνια του ελεύθερου πολιτικού βίου της χώρας, και ιδιαίτερα σε σχέση με τις ταραχές στη Στερεά το 1835 - 1836. Το παρελθόν, οι δραστηριότητες και οι επιδιώξεις του πολυάριθμου και πολύμορφου ένοπλου στοιχείου της Στερεάς που βρέθηκε την ίδια εποχή στην παρανομία, ή στις παρυφές της νομιμότητας, φαίνονται και από το φάσμα των χαρακτηρισμών που χρησιμοποιήθηκε από τους συγχρόνους σχετικά με τις διάφορες κατηγορίες ένοπλων: «λησταρχηγός», «ληστής», «λησταρματολός», «ληστοκαπιτάνος», «τουρκοκαπιτάνος», «λησταποστάτης», «λησταντάρτης», «ληστοστασιαστής», «άποστάτης», «άνταρτης», και «στασιαστής». Τα συνθετικά «άρματολός» και «καπιτάνος» και ο όρος «τουρκοκαπιτάνος» αναφέρονται στους επιγόνους των παλαιών άρματολών στα καπετανάτα του έλλαδικού χώρου που συνέχισαν να παίζουν ανάλογο ρόλο στους σχηματισμούς άτάκτων που χρησιμοποιούσαν οι τουρκικές άρχες για την τήρηση της τάξης στην ύπαιθρο καθόλη σχεδόν τη διάρκεια του 19ου αι.¹ Στόχος της μελέτης τούτης είναι ή εξέταση των άρνητών αυτών της έννομης τάξης, και ιδιαίτερα των επιδιώξεών τους, καθώς και του ρόλου που έπαιξαν ισχυροί στρατιωτικοί παράγοντες της περιοχής, ντόπιοι ή πρόσφυγες καπετάνιοι του Άγώνα.

Οί καταβολές των ταραχών του 1835 - 1836 στην κεντρική Ελλάδα, με άξονα τα έλληνοτουρκικά σύνορα, θα πρέπει να αναζητηθούν στη ρύθμιση του στρατιωτικού ζητήματος στο νεοσύστατο ελληνικό κράτος από την Άντιβασιλεία το 1833. Με τη διάλυση των σχηματισμών των άτακτων στρατευμάτων του Άγώνα και την προσπάθεια δημιουργίας τακτικού στρατού, έμειναν ανεπάγγελτοι και χωρίς κανένα πόρο ζωής μερικές χιλιάδες παλαιοί πολεμιστές, ενώ το νεοσύστατο στρατό στελέχωσαν και επάνδρω-

* Το πρόβλημα της ληστείας στην Ελλάδα του 19ου αιώνα αντιμετωπίζεται από το συγγραφέα στη μελέτη του: Ληστές. Η κεντρική Ελλάδα στα μέσα του 19ου αιώνα, Αθήνα, έκδ. «Ερμής», 1979.

1. Βλ. ύπηρεσιακά έγγραφα της εποχής στα Γενικά Άρχεία του Κράτους (ΓΑΚ), ύπουργείο Έσωτερικών, Φ 162 και Φ 176, και στο Ιστορικό Άρχείο του Ύπουργείου Έξωτερικών (ΑΥΕ), Φ 1835/4/1. Βλ. επίσης συχνές άναφορές στο Νικόλαου Κ. Κασομούλη, Ημερολόγιον, έπιμ. Ε. Γ. Πρωτοψάλτη, Αθήνα 1968.

σαν αρχικά αξιωματικοί και στρατιώτες από τη Βαυαρία. Το έλαφρυντικό (άκροβολιστές), που δημιουργήθηκε για να προσελκύσει ένα μέρος των ατάκτων (2000), απέτυχε στους στόχους του, για το λόγο κυρίως ότι, από άποψη διοίκησης και πειθαρχίας, δε διέφερε από το βαρύν πεζικό (πεζικό της γραμμής), αλλά και εξαιτίας του γλίσχρου μισθού που προβλεπόταν για τους αξιωματικούς και όπλίτες του σώματος. Μέρος των ατάκτων, 1000 περίπου, άπορροφήθηκαν σταδιακά στο επίσης νεοσύστατο σώμα της χωροφυλακής, που αποτέλεσε συμπληρωματικό μέρος του στρατού και άκολουθοσε τους γενικούς κανονισμούς του. Η χωροφυλακή ύπήρξε ή μοναδική ίσως έπιτυχία της Άντιβασιλείας στον τομέα αυτό: Οί ύψηλότεροι μισθοί των χωροφυλάκων, σε σχέση με εκείνους των άκροβολιστών, και ή προοπτική μονιμότητας, αλλά και οί φανταχτερές και δελεαστικές στολές, προσέλκυσαν πολλούς πρώην ατάκτους².

Το μεγαλύτερο όμως μέρος των παλαιών πολεμιστών παρέμεινε έξω από κάθε στρατιωτική ή άλλη ύπηρεσία και μισθολογικό πίνακα. Η μόνη τέχνη των περισσοτέρων ήταν ή τέχνη των όπλων και ή άπαγόρευση της όπλοφορίας τους κατέστησε δυνάμει άντάρτες και από ανάγκη ληστές, σε τελευταία άνάλυση μισθοφόρους, έτοιμους να άκολουθήσουν κάθε καπετάνιο που πρόσφερε μισθωτή ύπηρεσία. Ίδιαίτερα έπιρρεπείς στην παρανομία φαίνεται να ήταν πρώην άτακτοι και κάθε είδους ένοπλοι από την Ήπειρο, τη Θεσσαλομαγνησία και τη Μακεδονία, οί όποιοι για διάφορους λόγους δέν έπιθυμούσαν, ή δέν μπορούσαν, να έπιστρέψουν στις τουρκοκρατούμενες πατρίδες τους. Οί έτερόχθονες όπλοφόροι διέθεταν έλάχιστα ή καθόλου έρεισματα στο νεοσύστατο κράτος, με εξαίρεση όσους είχαν έγκατασταθει, ή προσπαθοΰσαν να έγκατασταθοΰν, σε διάφορες περιοχές της Στερεάς, στις Σποράδες, στη βόρεια Εΰβοια και τη Φθιώτιδα (Μακεδόνες και Θεσσαλοί) και στην Άκαρνανία (Ήπειρώτες). Γενικά, οί έτερόχθονες άποτελοΰσαν ένα άνερμάτιστο κοινωνικοπολιτικό στοιχείο, πρόσφορο για τη στρατολόγηση μισθοφόρων, τόσο από τους διάφορους άρνητές της έννομης τάξης όσο και από την έξουσία. Πέρα από την άνάμιξή τους στις κατά καιρούς έσωτερικές ταραχές, οί έτερόχθονες από τα τουρκοκρατούμενα μέρη του έλλαδικού χώρου άποτελέσαν για πολλά χρόνια τους έπαναστατικούς πυρήνες των περιοδικών εκρήξεων της άλυτρωτικής πολιτικής του έλληνικού κράτους.

Η πρώτη άπειλητική εμφάνιση των ληστών και των ληστανταρτών

2. Για τη διάλυση των ατάκτων του Άγώνα από την Άντιβασιλεία βλ. ΦΕΚ 6/8 Μαρτ. και 19/20 Μαρτ. 1833, και για τη σύσταση της χωροφυλακής, ΦΕΚ 21/3 Ίουν. 1833. Για τη ρύθμιση γενικά του στρατιωτικού ζητήματος και την άντιμετώπιση του προβλήματος της έσωτερικής ασφάλειας, βλ. John A. Petropoulos, Politics and Statecraft in the Kingdom of Greece, 1833 - 1843, Princeton 1968, σ. 165 κ.έ., 170 - 172.

στο προσκήνιο, με τη μορφή πολυάριθμων σωμάτων αλλά χωρίς ενιαία ηγεσία και πολιτικούς στόχους, έγινε το καλοκαίρι του 1835. Η αναταραχή και συσσωμάτωση του ένοπλου στοιχείου της Στερεάς και των τουρκοκρατούμενων γειτονικών περιοχών θα πρέπει να οφείλεται, εκτός από τη μόνιμη δυσαρέσκεια των πρώην ατάκτων, αφενός στις αυξανόμενες πιέσεις και διώξεις των Έλλήνων καπετάνιων στα τουρκοκρατούμενα μέρη από τις αρχές, και αφετέρου στην ανησυχία των Ρουμελιωτών καπετάνιων, πολιτικών φίλων του Κωλέττη, μετά την αποπομπή του από την κυβέρνηση το Μάιο του 1835. Τον Ιούλιο η κυβέρνηση ανάθεσε στο φιλέλληνα Thomas Gordon τη διοίκηση των στρατιωτικών δυνάμεων στη Στερεά για τη συστηματική καταδίωξη των ληστρικών συμμοριών που δρούσαν προκλητικά στην περιοχή με άξονα τα έλληνοτουρκικά σύνορα. Τα στρατεύματα που χρησιμοποιήθηκαν αρχικά ήταν κυρίως βαυαρικά, που αποδείχτηκαν όμως ακατάλληλα για την αποστολή τους. Οί ξένοι στρατιώτες δεν άντεχαν στις εξαντλητικές πορείες στα έλληνικά βουνά και δεν ήταν συνηθισμένοι στην τακτική του κλεφτοπολέμου που χρησιμοποιούσαν οί διωκόμενοι ένοπλοι της κεντρικής Ελλάδας. Χρησιμοποιήθηκαν έτσι σταδιακά όλοένα και περισσότεροι πρώην άτακτοι με επικεφαλής Ρουμελιώτες καπετάνιους που έσπευσαν να καταταχτούν στις δυνάμεις του Gordon. Οί καπετάνιοι και οί σύντροφοί τους, ως σημειωθεί, κλήθηκαν να προσφέρουν τις υπηρεσίες τους, για το λόγο κυρίως ότι αυτοί μόνο γνώριζαν την τακτική και τὰ κρυψώγητα των συμμοριών. Δέλεαρ για τούς καπετάνιους και τούς άντρες τους ήταν ή μισθοδοσία και ή προοπτική ένταξής τους στον επίσημο στρατιωτικό μηχανισμό με όποιαδήποτε ιδιότητα. Δημιουργήθηκαν έτσι άτυπα σώματα έθνοφυλακής, που στρατολογήθηκαν από τοπικούς καπετάνιους και πληρώνονταν από τούς δήμους στους όποιους έδρευαν ή στρατοπέδευαν προσωρινά. Άλλά τὰ άποτελέσματα της εκστρατείας του Gordon δεν άνταποκρίνονταν στις προσδοκίες της κυβέρνησης: Οί ληστές κατέφυγαν στις παραμεθόριες τουρκικές έπαρχίες ή κρύφτηκαν στα όρεινά, στο άπαραβίαστο σχεδόν βασίλειο των νομάδων κτηνοτρόφων, όπου ή παρουσία του κράτους ήταν σκιώδης ή άνύπαρκτη³.

Οί λήσταρχοι ή «ληστοκαπετάνιοι» με τη μεγαλύτερη δράση την εποχή αυτή και άργότερα ήταν ό Παναγής Ρουπακιάς, ό Άθανάσιος Χοσιάδας, ό Γιάννης Γιαταγάνας, ό Άναστάσιος Καλαμάτας, ό Γεώργιος Πεσλής, ό Μέτσοσ Μαλισόβας, ό Άθανάσιος Μαλισόβας, ό Βασίλης Μπαϊρακτάρης, ό Νικόλαος Μερεντίτης, ό Δημήτριος Κορκόντζελος και ό Γιαμάς. Διέθεταν γύρω στους 300 συντρόφους και δρούσαν αρχικά κατά συμμορίες

3. Άρχείο George Finlay (Βρετανική Άρχαιολογική Σχολή, Άθήνα), Φ Α 9, "Journal 1835" και "Observations on the State of Northern Greece". Βλ. και Petropoulos, ό.π., σ. 241 - 242, 309.

και άργότερα ένωμένοι σε ένα ή δύο σώματα, επιβάλλοντας φόρους στους κατοίκους των όρειων χωριών. Άξονας δράσης τους ήταν τα έλληνο-τουρκικά σύνορα και άώτερος στόχος τους ή έξασφάλιση όποιασδήποτε στρατιωτικής ύπηρεσίας, είτε στην Ελλάδα είτε στα τουρκοκρατούμενα μέρη. Σκοπός τους για ένα διάστημα τó καλοκαίρι ήταν ή άνάθεση τού καπετανάτου Άγράφων, τó όποίο κατείχε ό ευνοούμενος τού δερβέναγα Θεσσαλίας Τσάτσος Θεός, στó Μέτσο Μαλισόβα. Μερικοί, ως σημειωθεί, ήταν ως πρόσφατα στην ύπηρεσία τού ίδιου καπετανάτου. Συνεργάτης και ύποστηρικτής τους ήταν για ένα διάστημα ό καπετάνιος Άλμυρού Δροσοθανάσης, πού θά μās άπασχολήσει παρακάτω σε σχέση με τις ταραχές τού 1836. Οί περισσότεροι, σύμφωνα με τις πληροφορίες πού έχουμε στη διάθεσή μας, ήταν πρώην άτακτοι πού είχαν επιδοθει στη ληστεία, επειδή ή ληστεία ήταν ή προσφορότερη λύση στó πρόβλημά τους, και επιδίωκαν όποιαδήποτε ένοπλη ύπηρεσία. Έπρόκειτο, όπως παρατήρησε ό George Finlay πού άκολούθησε τόν Gordon στη Στερεά σαν παρατηρητής, για μισθοφόρους στρατιώτες, συνηθισμένους στη ζωή των όπλων, πού δέ διαφοροποιούσαν τήν προεπαναστατική κλέφτικη ζωή άπό τή ληστεία. Άξίζει νά σημειωθεί, ότι ό Gordon θεωρούσε τά σώματα έθνοφυλακής πού είχαν σχηματιστεί κατά τή διάρκεια τής έκστρατείας, «φωτόριο ληστών»⁴. Γενικά, μπορούμε νά πούμε, διώκτες και διωκόμενοι στη φάση αυτή είχαν τούς ίδιους ή άνάλογους στόχους· και τó μόνο στοιχείο πού διαφοροποιούσε τούς πρώτους άπό τούς δεύτερους ήταν ή άτυπη και άμφιλεγόμενη νομιμότητα πού έξασφάλιζε ή κατάταξη στην ύπηρεσία κυβερνητικών καπετάνιων.

Μία εξέλιξη πού επέδρασε σαν καταλύτης στó στρατιωτικό στοιχείο τής Στερεάς και γενικά τής κεντρικής Ελλάδας και πού άσφαλώς είχε άμεση σχέση με τις ταραχές των άρχων τού 1836 (άν κρίνουμε άπό όρισμένες περιπτώσεις πού θά εξετάσουμε παρακάτω), ήταν ή δημοσίευση τó Σεπτέμβριο και τόν Όκτώβριο τού 1835 των διαταγμάτων σχετικά με τή σύσταση τής Φάλαγγας των Άγωνιστών. Η Φάλαγγα ήταν τιμητικό σόμα, στó όποίο μπορούσαν νά ένταχτούν όί όπλαρχηγοί τού Άγώνα, αλλά και συνταξιοδοτικό ταμείο. Η ιδιότητα τού φαλαγγίτη άποτελούσε τιμητική διάκριση, αλλά και έξασφάλιζε κάποια οικονομική βοήθεια, άνάλογα με τó βαθμό κατάταξης στó νέο σόμα. Θα πρέπει νά σημειωθεί επίσης ότι, σε περίπτωση πολέμου ή έσωτερικών ταραχών, όί φαλαγγίτες, καταταγμένοι σε ειδικές μονάδες (τετραρχίες), ήταν ύποχρεωμένοι νά έκτελέσουν στρατιωτική ύπηρεσία. Στη Φάλαγγα μπορούσαν νά καταταχτούν όσοι όπλαρχηγοί κατείχαν διπλώματα άξιωματικού άπό τις έξεταστικές έπιτροπές πού είχαν συσταθεί τó Μάρτιο και τόν Άπρίλιο τού 1833 για τήν κρίση και άνανώνριση των

4. Άρχείο Finlay, "Journal 1835".

υπηρεσιῶν τῶν ἀγωνιστῶν. Οἱ φαλαγγίτες εἶχαν βαθμὸ κατώτερο κατὰ τρεῖς βαθμοὺς ἀπὸ αὐτὸν ποὺ τοὺς εἶχαν ἀναγνωρίσει οἱ ἐπιτροπές, με ἀνώτερο τὸ βαθμὸ τοῦ λοχαγοῦ (τετράρχη) ποὺ ἀντιστοιχοῦσε ἱεραρχικά καὶ μισθολογικά με τὸ βαθμὸ τοῦ συνταγματάρχη καὶ κατώτερο τοῦ φαλαγγίτη ποὺ ἀντιστοιχοῦσε με τὸ βαθμὸ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ. Ὁ μηνιαίος μισθὸς τοῦ λοχαγοῦ ἦταν 300 δρχ. καὶ τοῦ ἀπλοῦ φαλαγγίτη 48 δρ. Ἡ κάθε τετραρχία διέθετε ἓνα λοχαγό, ἓναν ὑπολοχαγό, δύο ἀνθυπολοχαγούς, ἓνα σημαιοφόρο, τέσσερις ἐπιλοχίες καὶ 54 δεκανεῖς καὶ φαλαγγίτες, δηλ. 63 πρῶην ἀξιωματικούς. Συνολικά δηλ., στὴ Φάλαγγα θὰ μπορούσαν νὰ καταταχτοῦν πάνω ἀπὸ 800 ἀξιωματικοί, πρῶην ὄπλαρχηγοί. Εἶναι φανερό, ὅτι ἡ καθυστερημένη (κατὰ $1^{1/2}$ χρόνο) αὐτὴ ἀναγνώριση τῶν υπηρεσιῶν τῶν Ἀγωνιστῶν εἶχε μᾶλλον πολιτικούς στόχους: ἀποσκοποῦσε στὴν ἱκανοποίηση τῶν ντόπιων στρατιωτικῶν, ποὺ ἀποτελοῦσαν ἰσχυρὸ καὶ ἐπικίνδuno γιὰ τὴν ἐξουσία πολιτικὸ στοιχεῖο, ἰδιαίτερα στὴ Στερεά. Ἀξίζει νὰ σημειωθεῖ, ὅτι ἀπὸ τις 13 τετραρχίες, οἱ ἑπτὰ ἔδρευαν στὴ Στερεά καὶ σχηματίστηκαν ἀπὸ Στερεολλαδίτες, ντόπιους ἢ πρόσφυγες (Ἡπειρώτες, Θεσσαλοὺς καὶ Μακεδόνες), μία στὴν Εὐβοία ἀπὸ ντόπιους ἢ πρόσφυγες (ἀπὸ τὴ Μαγνησία καὶ τὴ Μακεδονία) καὶ πέντε στὴν Πελοπόννησο. Εἶναι ἐπίσης φανερό, ὅτι ὁ ἀποκλεισμός ἀπὸ τὴ Φάλαγγα μπορούσε νὰ δημιουργήσει — ὅπως καὶ δημιούργησε — ἔντονος δυσaráσκειες στοὺς στρατιωτικούς καὶ τοὺς πολιτικούς προστάτες τους⁵.

Τὸ χειμῶνα τοῦ 1835 - 1836 παρατηρήθηκε ἔξαρση τῆς ληστείας στὶς βόρειες ἐπαρχίες τῆς χώρας, με φορεῖς τὰ ληστρικά σώματα ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω. Τὴν περίοδο ἀπὸ τὸ Δεκέμβριο τοῦ 1835 ὡς τις ἀρχές τοῦ ἐπόμενου χρόνου, ὅταν ξέσπασαν οἱ πολιτικὲς ταραχές στὴν Ἀκαρνανία, ἀναφέρονται «στρατόπεδα ληστῶν» καὶ πολλὰ ληστρικά κρούσματα στοὺς παραμεθόριους δήμους. Οἱ κατηγορίες στὸν Τύπο ἐναντίον τῶν τουρκικῶν ἀρχῶν γιὰ συνεργασία με τοὺς ληστὲς ἦταν συχνές· ὅπως συχνές ἦταν καὶ οἱ κατηγορίες ἐναντίον τῶν ἑλληνικῶν ἀρχῶν γιὰ ἔλλειψη ἀποτελεσματικῆς καταδίωξης τῶν κάθε εἶδους παρανόμων στὶς βόρειες ἐπαρχίες τῆς Στερεᾶς. Στὶς ἀρχές Δεκεμβρίου ἡ ἐφημερίδα *Σωτῆρ* πρότεινε τὸ διορισμὸ δύο «Ἑλλήνων» στρατιωτικῶν ἀρχηγῶν στὴ Στερεά με ἔκτατες ἀρμοδιότητες καὶ ἐξουσίες γιὰ νὰ ἐπιβάλλουν τὴν τάξη, ἀφοῦ προηγουμένως τόνιζε ὅτι ἦταν καιρὸς «νὰ ἀφήσωμεν κατὰ μέρος ὅλα τὰ μέχρι τοῦδε ληφθέντα Εὐρωπαϊκὰ μέτρα, καὶ νὰ λάβωμεν ὅλως διόλου Ἑλληνικά». Ἡ ἀναφορὰ στὰ «εὐρωπαϊκὰ» μέτρα στρεφόταν προφανῶς ἐναντίον τῆς χρησιμοποίησης ξένων

5. Γιὰ τὸ σχηματισμὸ τῆς Φάλαγγας βλ. ΦΕΚ 7/18 Σεπτ. καὶ 12/11 Ὀκτ. 1835, καὶ 26/10 Ἰουν. 1836. Βλ. καὶ P e t r o p o u l o s, ὁ.π., σ. 240 - 241, 247 σημ. 63, καὶ Στρατηγοῦ Μ α κ ρ υ γ ῖ α ν ν η, Ἀπομνημονεύματα, ἐπιμ. Γιάννη Βλαχογιάννη, β' ἔκδ., Ἀθήνα 1942, τ. Β', σ. 83.

στρατευμάτων και διοικητών, και άσφαλώς άπηχοΰσε άπόψεις πού συμερίζονταν και πρόβαλλαν ντόπιοι πολιτικοί και στρατιωτικοί κύκλοι. Τήν ίδια περίοδο (Δεκέμβριος 1835), τέσσερις τουλάχιστο πολιτικοί, ό Τάτσης Μαγγίνας, ό Άναστάσιος Λοιδορίκης, ό Δρόσος Μανσόλας και ό Άναγνώστης Μοναρχίδης (οί δύο πρώτοι ήταν ισχυροί πολιτικοί παράγοντες τής Στερεάς), πρότειναν με ύπομνήματα τους πρός τό κόμητα Armansperg, «άρχιγραμματέα» τής επικράτειας, τό σχηματισμό έλαφρών ταγμάτων άπό τις τάξεις τών πρώην άτάκτων με έπικεφαλής καπετάνιους τής Στερεάς. "Όπως εΐναι φανερό, τά προτεινόμενα μέτρα άποσκοποΰσαν στην ένταξη μέρους τών άτάκτων του Άγώνα στο στρατιωτικό μηχανισμό και στον παραμερισμό του γερμανικού στρατού, ό όποιος άλλωστε εΐχε άποδειχτεί άκατάλληλος για την έπιβολή τής τάξης και την ειρήνευση. Στις άρχές Φεβρουαρίου, παραμονές τής εξέγερσης, ή έφημερίδα *Άθηνά* χαιρέτισε την άποστολή έναντίον τών ληστών τής Φθιώτιδας 50 «παλαιών άνδρείων στρατιωτών» άπό την Άταλάντη (προφανώς άπό την εκεί παροικία τών Μακεδόνων προσφύγων «Νέα Πέλλα»), με έπικεφαλής τό Μακεδόνα καπετάνιο Δημήτριο Τσάμη Καρατάσο ⁶.

Ή έκδήλωση και ή εξέλιξη τής εξέγερσης του 1836 εΐναι σέ γενικές γραμμές γνωστή ⁷. Τήν επανάσταση κήρυξαν δυσαρεστημένοι και ισχυροί καπετάνιοι τής δυτικής Στερεάς, όπως ό Νικόλαος Ζέρβας, ό Δήμος Τσέλιος, οί Στραταίοι κ.ά., με σύμβολα και συνθήματα όπως τό σύνταγμα, τή σύγκληση έθνοσυνέλευσης και την άποπομπή τών ξένων άπό τή δημόσια ζωή, αλλά και τό φοίνικα και την προάσπιση τής Όρθοδοξίας. Ήπρόκειτο για καπετάνιους πού άνήκαν στα δύο δυσαρεστημένα κόμματα, τό Γαλλικό και τό Ρωσικό, και πού εΐχαν άσφαλώς ένθαρρυνθει άπό την έχθρική στάση τών αντιπροσώπων τής Γαλλίας και τής Ρωσίας στην Άθήνα άπέναντι στην κυβέρνηση του Armansperg, πού φαινόταν νά εΐναι γενικά τά στελέχη του Άγγλικού κόμματος. Ή κυβέρνηση, επιδιώκοντας άσφαλώς νά προλάβει διεΰρυνση του συνασπισμού δυσαρεστημένων στοιχείων, κατέφυγε στις ύπηρεσίες καπετάνιων πού άνήκαν σέ δυσαρεστημένους πολιτικοστρατιωτικούς κύκλους, αναθέτοντας στο Θεόδωρο Γρίβα, τό Βάσο Μαυροβουνιώτη, τόν Κίτσο Τζαβέλα, τόν Ίωάννη του Γκούρα Μαμούρη και τό Γεώργιο Τσόγκα νά στρατολογήσουν 2000 άντρες στη Στερεά. Παράλληλα, τό ύπουργείο Έσωτερικών, άρμόδιο για τή δημόσια άσφάλεια και άναμφισβήτητα τό κυριότερο και ισχυρότερο ύπουργείο, ανατέθηκε στο Δρόσο

6. ΓΑΚ, ύπ. Έσωτ. Φ 176, έκθέσεις τών τεσσάρων πολιτικών πρός τόν κόμητα Armansperg (Δεκ. 1835). Βλ. και *Άθηνά*, 308/5 Φεβρ. 1836, και *Σωτήρ*, 65/5 Δεκ. 1835.

7. Petropoulos, ό.π., σ. 261 - 265, και Κασομούλης, ό.π., σ. 65 κ.έ., 93, 156 - 157, 159, 163 - 164, 185 - 186. Βλ. επίσης ΦΕΚ 5/17 Φεβρ. 1836, 19/20 Μαΐου 1837 και 19/27 Σεπτ. 1841.

Μανσόλα, του Γαλλικού κόμματος. Ἡ καταστολή τῆς ἐξέγερσης ὑπῆρξε σχετικὰ εὐκολή: Οἱ ἐπαναστάτες γενικὰ ἀπέφυγαν νὰ δώσουν ἀποφασιστικὴ μάχη μὲ τὰ κυβερνητικὰ στρατεύματα, καὶ ὅταν ἔδωσαν μιὰ τέτοια μάχη τὸν Ἀπρίλιο, ἀναγκάστηκαν νὰ διαλυθοῦν καὶ νὰ περάσουν οἱ περισσότεροι στὶς παραμεθόριες τουρκικὲς ἐπαρχίες. Μὲ ἐπανειλημμένες ἀμνηστίες ἡ κυβέρνησις ἐπιδίωξε τὴν εἰρήνευση, ἐξαιρώντας ἀρχικὰ τοὺς πρωτεργάτες, ποὺ ἀμνηστεύτηκαν ὅμως καὶ αὐτοὶ ἀργότερα. Οὐσιαστικά, ἡ ἐξέγερσις στὴν Ἀκαρνανία, ποὺ σύντομα ἐπεκτάθηκε καὶ στὴν Εὐρυτανία καὶ στὴ Φθιώτιδα, ἦταν μιὰ ἔνοπλη διαδήλωση μεγάλου μέρους τῶν ὀπλοφόρων τῆς Ρούμελης, συσσωματωμένων σὲ ρευστοὺς καὶ μᾶλλον ἐφήμερους σχηματισμούς.

Στὸ σημεῖο αὐτὸ καὶ πρὶν ἐξετάσουμε τὶς κινήσεις καὶ τὶς ἐπιδιώξεις τῶν ληστών καὶ τῶν ληστανταρτῶν στὰ πλαίσια τῶν ταραχῶν τοῦ 1836, ἀξίζει νὰ δοῦμε τὴν ἡγεσία τοῦ στρατιωτικοῦ καὶ γενικὰ τοῦ ἔνοπλου στοιχείου τῆς Ρούμελης τὴν ἴδια ἐποχὴ. Πρῶτη καὶ κυριότερη ὁμάδα ἀποτελοῦσαν ἰσχυροὶ καπετάνιοι τῆς Στερεᾶς, ὀπλαρχηγοὶ τοῦ Ἀγῶνα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ντόπιοι ἢ πρόσφυγες ἀπὸ τὰ τουρκοκρατούμενα μέρη ποὺ εἶχαν ἐγκατασταθεῖ ἐκεῖ. Τέτοιοι καπετάνιοι, μὲ ἰσχυρὰ ἐρείσματα στὴ δυτικὴ Στερεά, ἦταν ὁ Θεόδωρος Γρίβας καὶ ὁ ἀδερφός του Γαρδικιώτης (Γαλλικὸ κόμμα), ὁ Δῆμος Τσέλιος (Ρωσικὸ), ὁ Σωτήρης Στράτος καὶ οἱ ἀδερφοὶ του Νικόλαος καὶ Ἰωάννης (Γαλλικὸ), ὁ Ἀνδρέας Ἴσκος (Ἀγγλικὸ), ὁ Ἰωάννης Ράγκος (Ρωσικὸ), ὁ Σπύρος Μήλιος (Ρωσικὸ), ὁ Ἰωάννης Σταΐκος (Ἀγγλικὸ), ὁ Γεώργιος Τσόγκας (Ἀγγλικὸ), ὁ Κίτσος Τζαβέλας (Ρωσικὸ), καὶ ὁ Γεώργιος Βαρνακιώτης (Ρωσικὸ), καὶ στὴν ἀνατολικὴ Στερεά ὁ Ἰωάννης τοῦ Γκούρα Μαμούρης (Ρωσικὸ), ὁ Νάκος Πανουριάς (Γαλλικὸ), ὁ Βάσος Μαυροβουνιώτης (Γαλλικὸ), ὁ Γιάννης Μακρυγιάννης (Γαλλικὸ), ὁ Παπακώστας Τζαμάλας (Γαλλικὸ), ὁ Ἰωάννης Βελέντζας (Γαλλικὸ), ὁ Ἰωάννης Κλίμακας (Γαλλικὸ), ὁ Χριστόδουλος Χατζηπέτρος (Γαλλικὸ) καὶ ὁ Μῆτσος Κοντογιάννης (Ρωσικὸ). Στους καπετάνιους αὐτοὺς θὰ πρέπει νὰ προσθέσουμε καὶ μερικοὺς, νεώτεροὺς ἢ μικρότερης ἰσχύος σὲ σχέση μὲ τοὺς πρώτους. Ἡ ἐπιλογή ἐγίνε ἀπὸ καταλόγους καπετάνιων ποὺ πρότειναν οἱ τέσσερις πολιτικοὶ στὴν κυβέρνησις γιὰ τὴ στελέχωση τῶν ἐλαφρῶν ταγμάτων, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω, καὶ μὲ κριτήρια ἀφενὸς τὴν πρότασή τους ἀπὸ δύο ἢ περισσότερους πολιτικοὺς καὶ ἀφετέρου τὴ συμμετοχὴ τους στὰ γεγονότα τοῦ 1836. Τέτοιοι καπετάνιοι, ντόπιοι ἢ πρόσφυγες, ἦταν στὴ δυτικὴ Στερεά ὁ Νάσης Νίκας, ὁ Γεώργιος Βελῆς, ὁ Θανασούλας Βαλτινός, ὁ Γεώργιος Μαλάμος, ὁ Κώστας Καινούριος, ὁ Κώστας Γαλλῆς, ὁ Γιαννούσης Πανομάρας, ὁ Κώστας Βέρης καὶ ὁ Ζαχαράκης Γιολδάσης, καὶ στὴν ἀνατολικὴ ὁ Γεώργιος Πράπας, ὁ Κωστής Λιανός, ὁ Εὐάγγελος Μπαλατσός, ὁ Εὐάγγελος Κοντογιάννης (γιὸς τοῦ Μήτσου), ὁ Κωνσταντῖος

Χαρμπίης, ὁ Γεώργιος Ζορμπάς, ὁ Τριαντάφυλλος Τσουράς, ὁ Δημήτριος Κρικεκούκης, ὁ Γιάννης Καρπούζης, ὁ Νικόλαος Δουμπιώτης, ὁ Δήμος Λιούλιας καὶ ὁ Νικόλαος Κάσκαρης. Οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς καπετάνιους αὐτοὺς τάχτηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῆς ἐξέγερσης, περισσότερο ἢ λιγότερο ἐνεργά, στὸ πλευρὸ τῆς κυβέρνησης καὶ στελέχωσαν τὰ σώματα τῆς ἐθνοφυλακῆς ποὺ στρατολογήθηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ταραχῶν ⁸.

Ἄλλη ομάδα ἀποτελοῦσαν καπετάνιοι ποὺ ἦταν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ στὴν ὑπηρεσία τῶν Τούρκων καὶ προσπαθοῦσαν νὰ ἐξουδετερώσουν τὶς ἐπιβουλὲς Ἑλλαντῶν καπετάνιων ποὺ ἐποφθαλμιοῦσαν τὴ θέση τους, ὅπως ὁ Δροσοθανάσης στὴν περιοχὴ Ἄλμυροῦ καὶ Δομοκοῦ, ὁ Τσάτσος Θεοῦ στὰ Ἄγραφα καὶ ὁ Ντούλας Γώγου Μπακόλας στὸ Ραδοβίτσι· ἢ καπετάνιοι ποὺ εἶχαν ἐκδιωχθεῖ περιοδικά μετὰ τὸ 1830 ἀπὸ τὰ παλαιὰ καπετανάτα τῆς Ἡπείρου, τῆς Θεσσαλομαγνησίας καὶ τῆς Μακεδονίας, ὅπως ὁ Νικόλαος Μερεντίτης καὶ ὁ Δημήτριος Κορκόντζελος (Ἄγραφα), ὁ Θεόδωρος Ζιάκας (Γρεβενά), ὁ Νάσιος Μάνταλος (Χάσια), ὁ Λιάκος Τζαχίλας, ὁ Γούλιος Μπζιώτας, ὁ Τόλιος Λάζου (πέθανε τὸ Φεβρουάριο τοῦ 1836), ὁ Δήμος Κουτουβάς, ὁ Διαμαντῆς Νικολάου, ὁ Νικόλαος Μπλαχάβας καὶ ὁ Θανάσης Μπλαχάβας (Βέρμιο - Ὀλυμπος), καὶ οἱ Χρόνης καὶ Γεώργιος Μπασδέκης (Πήλιο). Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ βρέθηκαν στὴ Στερεὰ τὴν ἐποχὴ τῶν ταραχῶν καὶ μερικοὶ πῆραν ἐνεργὸ μέρος στὰ γεγονότα, μὲ ἀπώτερο στόχο νὰ ἐπανακτήσουν τὶς θέσεις τους στὰ καπετανάτα, ὑποσκελίζοντας τοὺς εὐνοούμενους τῶν Τούρκων Ἕλληνες ἢ Ἑλλαντοὺς. Μερικοὶ, ὅπως ὁ Μερεντίτης καὶ ὁ Κορκόντζελος, ἐπιδόθηκαν στὴ ληστεία ἐπικεφαλῆς πολυάριθμων συμμοριῶν ἀπὸ ληστὲς καὶ πρώην ἀτάκτους καὶ προσχώρησαν στοὺς ἐπαναστάτες ἀπὸ τὴν ἀρχὴ ⁹.

Ἄλλη τέλος ομάδα ἀποτελοῦσαν λήσταρχοι ἢ ληστοκαπετάνιοι τοῦ κεντρικοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου, ὅπως αὐτοὶ ποὺ ἀναφέραμε ἤδη, καθὼς καὶ ὁ Βασίλειος Ραγκούτας, ὁ Δημήτριος Κουτσοράχης, ὁ Πέτρος Πάτρας καὶ ὁ Γιάννης Ζελιναῖος, γιὰ νὰ ἀναφέρουμε τουλάχιστο ὅσους ἀνέπτυξαν ἰδιαίτερη δράση κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ταραχῶν. Ἐδῶ ὅμως εἶναι ἀνάγκη νὰ

8. Petropoulos, ὁ.π., σ. 536 - 541, καὶ Κωστίης Μοσκόφ, Ἡ ἐθνικὴ καὶ κοινωνικὴ συνείδηση στὴν Ἑλλάδα, 1830 - 1909, Ἰδεολογία τοῦ μεταπρατικοῦ χώρου. Ἱστορικὴ μελέτη, β' ἐκδ., Ἀθήνα 1974, σ. 122 - 126. Βλ. ἰδίως τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς καπετάνιους ἔγγραφα στὰ ΓΑΚ, ὑπ. Ἐσῶτ. Φ 176.

9. ΑΥΕ, Φ 1831/4/1 καὶ 1831/45/1, ἀλληλογραφία Καποδίστρια - Ἀγγέλου Μουστοξύδη (πρόξενου τῆς Ρωσίας στὴ Θεσσαλονίκη) καὶ σχετικὰ ἔγγραφα γιὰ τοὺς καπετάνιους τῆς Μακεδονίας· Φ 1835/4/1, ὑπ. Ἐξῶτ. πρὸς Ἑλληνα πρόξενο στὴ Θεσσαλονίκη, 1 καὶ 21 Ἀπρ. 1835. ΓΑΚ, ὑπ. Ἐσῶτ., Φ 178, ὑπ. Δικαιοσύνης πρὸς βασιλιά, 28 Σεπτ. 1835, καὶ ἀπάντησή τοῦ βασιλιά, 2 Ὀκτ. 1835, σχετικὰ μὲ τὸν Ζιάκα καὶ τὸν Μάνταλο. Ἄρχειο Finlay, "Journal 1835", σ. 113 - 114, γιὰ τὸν Κορκόντζελο καὶ τὸν Μερεντίτη. Βλ. καὶ Κασομούλης, ὁ.π., σ. 101, 107, 109, 122, 148, 240 - 241.

τονιστεί, ότι οι χαρακτηρισμοί λήσταρχος και ληστοκαπετάνιος αποδόθηκαν κάποτε με βασικό κριτήριο το γεγονός ότι οι εν λόγω όπλοφόροι βρέθηκαν από την πλευρά των παρανόμων, ενώ οι ίδιοι χαρακτηρισμοί θα μπορούσαν να αποδοθούν και σε κυβερνητικούς καπετάνιους που ανέπτυξαν ληστρική δράση κατά τη διάρκεια των ταραχών. Θα πρέπει επίσης να σημειωθεί, ότι η αλλαγή ιδιοτήτων και ρόλων κάθε άλλο παρά εξαίρεση αποτελούσε, σε μία κατάσταση που τη χαρακτήριζε η ρευστότητα των αντίπαλων παρατάξεων. "Αλλωστε, "Έλληνες καπετάνιοι ή «τουρκοκαπετάνιοι», κυβερνητικοί ή «λησταποστάτες», άντλησαν την ένοπλη δύναμή τους από το ίδιο ποικιλόμορφο ένοπλο στοιχείο που περιφερόταν την εποχή αυτή προς αναζήτηση ένοπλης μισθωτής υπηρεσίας και για το όποιο η ύπαρξη συνόρων που χώριζαν δύο διαφορετικές και ως επί το πλείστον έχθρικές επικράτειες αποτελούσε μία πρόσθετη, αλλά όχι ανυπέρβλητη, δυσχέρεια, στις ένοπλες δραστηριότητές τους.

Οί επιδιώξεις των κάθε είδους ένόπων της Στερεάς την εποχή αυτή διαγράφονται στην άθροια κατάταξη άντρων στα σώματα έθνοφυλακής που ανέλαβαν να σχηματίσουν οί πέντε καπετάνιοι που αναφέραμε, εξέλιξη που προδίκασε και την τύχη της εξέγερσης, επειδή στέρησε τους επαναστάτες από 2000 τουλάχιστο περιστασιακούς οπαδούς. Τα πέντε σώματα έθνοφυλακής, από 400 άντρες το καθένα, διαιρούνταν σε τάγματα και τα τάγματα σε λόχους, ασφαλώς για την αποτελεσματικότερη διοίκησή τους, αλλά και για την απορρόφηση όσο το δυνατό περισσότερων καπετάνιων με το βαθμό ταγματάρχη, λοχαγού, ύπολοχαγού, άνθυπολοχαγού και ύπαξιωματικού. (Ο μισθός των έθνοφυλάκων ήταν 30 δρχ. το μήνα και 300 δράμια άλεύρι την ημέρα). Η στρατολόγηση έθνοφυλάκων από τους τοπικούς καπετάνιους και σε βάρος των δήμων, ούσιαστικά νομιμοποιούσε το παλαιό καθεστώς σχετικά με τη δημόσια ασφάλεια και ένισχυε την κλονισμένη ισχύ και το γόητρο των καπετάνιων στις έπαρχίες τους με την προσέλκυση παλαιών και νέων ένοπων συντρόφων. "Ανάλογες ήταν και οί επιδιώξεις των ενδιαφερομένων στον έσπευσμένο σχηματισμό μερικών τετραρχιών της Φάλαγγας, ιδιαίτερα στη δυτική Στερεά¹⁰.

Τά διαθέσιμα στοιχεία για το δυναμικό και τη δράση των σωμάτων έθνοφυλακής και των τετραρχιών, μολοντί άποσπασματικά, επιτρέπουν μερικές χρήσιμες παρατηρήσεις για τη στάση και τις ενέργειες του ένοπλου στοιχείου της Ρούμελης τους πρώτους μήνες του 1836. Ένδεικτικά είναι τά στοιχεία για τά σώματα έθνοφυλάκων του Γρίβα και του Τζαβέλα που

10. ΦΕΚ 5/17 Φεβρ. 1836, καθώς και *Σωτήρ*, 78/23 Φεβρ. 1836 και *Άθηνά*, 313/22 Φεβρ. 1836, για το διάταγμα στρατολογίας έθνοφυλάκων. Για επικρίσεις της ανάθεσης της στρατολογίας στους καπετάνιους βλ. *Άθηνά*, 312/19 Φεβρ. 1836. Βλ. επίσης Ρ e t r o - p o u l o s, δ.π., σ. 262 - 263, και Μακρυγιάννης, δ.π., τ. Β', σ. 59.

ἔδρασαν στὴν Ἀκαρνανία κυρίως. Στὸ σῶμα τοῦ Γρίβα κατατάχτηκαν κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ταραχῶν 133 «ληστές» καὶ «ἀποστάτες», 29 στὸ 1ο τάγμα, 78 στὸ 2ο καὶ 26 στὸ 3ο. Μερικοὶ «λησταποστάτες» μάλιστα ὑπηρέτησαν ὡς ἀξιωματικοί. Στὸ 1ο τάγμα ὑπηρέτησε γιὰ ἓνα διάστημα ὁ Σπύρος Πεσλής (λοχαγός)· στὸ 2ο ζάγμα ὁ Δημήτριος Κορκόντζελος (λοχαγός) καὶ δύο λήσταρχοι, ὁ Ἰωάννης Μουστάκας (ὑπολοχαγός) καὶ ὁ Χρήστος Βούλγαρης (ἀνθυπολοχαγός)· καὶ στὸ 3ο τάγμα ὁ Νικόλαος Μερεντίτης (λοχαγός), καθὼς καὶ τρεῖς ἄλλοι μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ὑπολοχαγοῦ καὶ δύο μὲ τὸ βαθμὸ τοῦ ἀνθυπολοχαγοῦ. Ἔχει ἐπίσης σημασία ὁ τόπος προέλευσης τῶν ἐθνοφυλάκων-«λησταποστατῶν». Ἀπὸ αὐτοὺς ποὺ κατατάχτηκαν στὸ 1ο τάγμα, δύο κατάγονταν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἓνας ἀπὸ τὴ Μακεδονία (Γρεβενά), ἑπτὰ ἀπὸ τὴν Ἡπειρο καὶ 19 ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανία. Στὸ 3ο τάγμα, δύο κατάγονταν ἀπὸ τὴν Πελοπόννησο, ἓνας ἀπὸ τὴ Φθιώτιδα, ἓνας ἀπὸ τὴν Εὐρυτανία, ἓνας ἀπὸ τὴ Χαλκιδικὴ (Κασσάνδρα) καὶ οἱ ὑπόλοιποι 21 ἀπὸ τὴν Ἡπειρο, τὰ Ἄγραφα καὶ τὸν Ἀσπροπόταμο. Ἀνάλογη ἦταν ἡ καταγωγή καὶ τῶν «ληστανταρτῶν» ποὺ εἶχαν καταταχτεῖ στὸ σῶμα ἐθνοφυλάκων τοῦ Τζαβέλα, συνολικὰ 35, 13 στὸ 1ο τάγμα καὶ 22 στὸ 2ο. Ἀπὸ τοὺς ἄντρες τοῦ 1ου τάγματος, τρεῖς κατάγονταν ἀπὸ τὸ Σούλι (πατρίδα τοῦ Τζαβέλα) καὶ ἄλλοι πέντε ἀπὸ ἄλλα μέρη τῆς Ἡπείρου, τέσσερις ἀπὸ τὴν Ἀκαρνανία καὶ ἓνας ἀπὸ τὸν «Ὀλυμπο». (Ἀπὸ τοὺς ἐτερόχθονες, πέντε διέμεναν στὴν Ἀκαρνανία, δύο στὸ Ναύπλιο καὶ δύο «εἰς τὸ τάγμα»). Οἱ ἄντρες τοῦ 2ου τάγματος (22) κατάγονταν ὅλοι ἀπὸ τὴν Ἡπειρο: 10 ἀπὸ τὸ Σούλι, πέντε ἀπὸ τὴ Χιμάρρα καὶ οἱ ἄλλοι ἀπὸ διάφορα μέρη τῆς Ἡπείρου. Μὲ βάση τὰ παραπάνω στοιχεῖα προκύπτει ὅτι, ἀπὸ τοὺς 90 ἄντρες τῶν τεσσάρων ταγμάτων (γιὰ τοὺς ὁποίους σημειώνεται ὁ τόπος καταγωγῆς), οἱ 61 κατάγονταν ἀπὸ τὰ τουρκοκρατούμενα μέρη καὶ κυρίως ἀπὸ τὴν Ἡπειρο (ἀπὸ ὅπου κατάγονταν ἢ διέθεταν ἰσχυρὰ ἐρείσματα οἱ καπετάνιοι στοὺς ὁποίους προσέφυγαν)¹¹.

Οἱ περισσότεροι, πρὶν νὰ καταχτοῦν στὰ σώματα ἐθνοφυλακῆς, εἶχαν ἐνταχτεῖ στὸ σῶμα ἑνὸς ἢ περισσότερων ἐπαναστατῶν καπετάνιων ἢ «ληστοκαπετάνιων» ἢ κατέφυγαν σὲ αὐτούς, ἀφοῦ κατατάχτηκαν στὰ σώματα ἐθνοφυλακῆς, γιὰ τὸ λόγο κυρίως ὅτι οἱ καπετάνιοι δὲν κατόρθωσαν νὰ τοὺς ἐξασφαλίσουν ἀμνηστία ἢ νὰ τοὺς κρατήσουν γιὰ πολὺν καιρὸ, ἐπειδὴ ἦταν ὑπεράριθμοι. Ἀναφέρονται συνήθως ὡς «ληστές» ἢ «ἀποστάτες» καὶ μερικοὶ ὡς «λησταρματολοὶ» ἢ «ληστοκαπιτάνοι». Οἱ περισσότεροι ἔδρασαν μὲ τοὺς «ληστοκαπιτάνους» Κορκόντζελο (39), Κατσαρὸ (15), Χοσιάδα (8) καὶ ἄλλους, ὅπως τὸ Χαμχούγια, τὸν Κοντομήτρο, τὸν Καρανάσιο, τὸ Μερεντίτη, τὸν Πεσλή, τὸ Στράτο, τὸν Κούτρα καὶ τὸ Ζέρβα. Ἔνα ἄλλο

11. ΓΑΚ, ὑπ. Ἔσωτ. Φ 179, ὄνομαστικοὶ κατάλογοι ἀντρῶν τῶν ταγμάτων, ποὺ ὑποβλήθηκαν στὸ ὑπ. Στρατιωτικῶν τὸν Αὐγούστο τοῦ 1836.

στοιχείο που αξίζει να σημειώσουμε είναι η ηλικία τους. Από τους 88, για τους οποίους σημειώνεται η ηλικία, 17 ήταν 20 - 24 ετών, 68 ήταν 25 - 35 ετών, και τρεις πάνω από 35 (37, 38 και 40): δηλ. στη συντριπτική τους πλειοψηφία ήταν νέοι, ίσως πρώην άτακτοι του Άγωνα¹².

Αξίζει να εξετάσουμε στη συνέχεια μερικές περιπτώσεις ληστοκαπετάνιων, για τους οποίους διαθέτουμε περισσότερα στοιχεία. Ο Δροσοθανάσης, καπετάνιος Άλμυροῦ, ήταν ο κυριότερος προστάτης τῶν διάφορων ἔνοπλων ομάδων τῆς ἀνατολικῆς Στερεᾶς καὶ τῆς νότιας Θεσσαλίας ὡς τις ἀρχές τοῦ 1836, ὅταν ἡ θέση του ἄρχισε νὰ κλονίζεται καὶ οἱ σχέσεις μὲ τοὺς προϊσταμένους του νὰ γίνονται ὀλοένα καὶ πιὸ ἐχθρικές. Ἐνδεικτικὸ τῆς ἰσχύος τοῦ Δροσοθανάση εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι γιὰ ἀρκετοὺς μῆνες οἱ τουρκικὲς ἀρχές προσπαθοῦσαν νὰ ὑποσκάψουν τὴ θέση του, ἀποφεύγοντας μετωπικὴ σύγκρουση, γιὰ νὰ μὴν προκαλέσουν ταραχές. Τὴν ἄνοιξη τοῦ 1836 ἦταν ἀκόμα καπετάνιος στὴν περιοχὴ Άλμυροῦ μὲ ἄγνωστο ἀριθμὸ ἀντρῶν ὑπὸ τις διαταγές του· ἀλλὰ τὴν ἴδια ἐποχὴ εἶχε διάφορες ἐπαφές μὲ τὸ Βάσο Μαυροβουνιώτη, ἀρχηγὸ ἑνὸς ἀπὸ τὰ πέντε σώματα ἔθνοφυλάκων στὴ Στερεά, γιὰ τὴν ἀποστολὴ τῆς οἰκογένειάς του στὴ Φθιώτιδα, ἐπειδὴ δὲν αἰσθανόταν ἀσφαλῆς. Συνεργαζόταν ὅμως ταυτόχρονα καὶ μὲ τοὺς «λησταντάρτες», πού εἶχαν ἐκδιωχθεῖ ἀπὸ τὴ Στερεά καὶ πολλοὶ εἶχαν βρεῖ καταφύγιο καὶ προσωρινὴ ὑπηρεσία στὴν περιοχὴ του· καὶ διαπραγματευόταν μὲ τις τουρκικὲς ἀρχές καὶ ἀντιπροσώπους τῶν κατοίκων τὴ διασφάλιση τοῦ καπετανάτου. Τὸν Αὐγούστο τελικὰ δέχτηκε αἰφνιδιαστικὴ ἐπίθεση ἀπὸ πολυἀριθμὸ στρατὸ Ἑλλήνων ἀτάκτων στὴν περιοχὴ Δομοκοῦ, ὅπου καὶ φονεύτηκε. Στὴ συμπλοκὴ πῆραν μέρος στὸ πλευρὸ τῶν Ἑλλήνων καπετάνιων καὶ ἀτάκτων καὶ ἀρκετοὶ λησταντάρτες, μὲ ἐπικεφαλῆς τὸ Χοσιάδα, τὸν Καλαμάτα, τοὺς Μαλισοβαίους κ.ἄ.¹³

Διαφορετικὴ ἦταν ἡ τύχη ἄλλου τουρκοκαπετάνιου, τοῦ Δημήτριου Κορκόντζελου. Τὸ 1835 ἀναφέρεται λήσταρχος στὴν Εὐρυτανία καὶ τὰ τουρκικὰ ἄγραφα, σὲ συνεργασία μὲ ἄλλον τουρκοκαπετάνιο, τὸ Νικόλαο Μερεντίτη. Πῆρε μέρος στὰ γεγονότα τοῦ 1836 καὶ ἀπὸ τις δύο πλευρὲς τῶν ἀντιμαχομένων μαζί μὲ πολλοὺς συντρόφους του. Ἀρχικὰ ἐντάχτηκε στὸ σῶμα ἔθνοφυλάκων τοῦ Γρίβα καὶ γιὰ ἓνα διάστημα πιθανὸν καὶ στοῦ Μαιούρη. Τὸν Ἀπρίλιο διαγράφηκε ἀπὸ τὴν ἔθνοφυλακὴ καὶ διατάχτηκε ἡ σύλληψή του γιὰ σύμπραξη μὲ τοὺς ἐπαναστάτες, ἀλλὰ καὶ γιὰ συμμετοχὴ

12. Βλ. παραπάνω σημείωση.

13. Γιὰ τὸ Δροσοθανάση (ἢ Βλαχοθανάση, ὅπως ἀναφέρεται κάποτε) βλ. ΑΥΕ, Φ 1835/4/1, ὑπ. Ἐξωτ. πρὸς Ἑλληνα πρόξενο στὴ Θεσσαλονίκη, 1, 13 Ἀπρ. καὶ 1 Μαΐου 1835· ΓΑΚ, ὑπ. Ἐσωτ. Φ 177, Χριστόφορος Περραιβὸς πρὸς Armansperg, Λαμία, 18 Ἰουλ. 1835· Ἄρχεῖο Finlay, «Journal 1835», σ. 113 - 114, καὶ Κ α σ ο μ ο ὕ λ η ς, ὅ.π., σ. 74, 86, 91, 96, 99, 101, 102, 108, 116, 120, 127, 156, 163 - 164.

σὲ διάφορες λεηλασίες. Ἀμνηστεύτηκε, προφανῶς μὲ τὴ μεσολάβηση τοῦ Γρίβα, ἀλλὰ συνέχισε τὸ ληστρικό στάδιο ὡς τὴν Ἐπανάσταση τῆς 3ης Σεπτεμβρίου, ὁπότε ἀμνηστεύτηκε γιὰ ἄλλη μιὰ φορὰ καὶ διορίστηκε ἔμμισθος ὁδηγὸς ἐθνοφυλάκων στὴν Εὐρυτανία, στὸ θεσμοποιημένο πιά σῶμα τῆς ἐθνοφυλακῆς ποὺ κύρια ἀποστολὴ εἶχε τὴν καταδίωξη τῶν ληστῶν¹⁴.

Ἄλλος ἐπαναστάτης ληστοκαπετάνιος ἦταν ὁ Παναγῆς Ρουπακιάς, λήσταρχος ὡς τὶς ἀρχὲς τοῦ 1836, τὸν ὁποῖο ἀκολούθησαν πολλοὶ ἔνοπλοι, ληστὲς καὶ πρῶην ἄτακτοι. Ἀπὸ ἐπιστολὴ του πρὸς Τοῦρκο ἀποσπασματάρχη τὸ Νοέμβριο τοῦ 1835, φαίνεται ὅτι δροῦσε κυρίως στὶς βόρειες ἐπαρχίες τῆς Στερεᾶς. Ὁ ἴδιος καὶ οἱ περισσότεροὶ ἄντρες του κατάγονταν ἀπὸ τὶς παραμεθόριες τουρκικὲς ἐπαρχίες, ὅπου διέμεναν καὶ οἱ οἰκογένειές τους, καὶ γι'αὐτὸ προτιμοῦσαν νὰ δροῦν στὴν ἐλληνικὴ ἐπικράτεια. Προσπαθοῦσαν, ὅπως ἔγραφε, νὰ ἐξασφαλίσουν τὸ ψωμί τους γιὰ νὰ ζήσουν. Δὲν ἦταν «ληστὲς» οὔτε «ἐπαναστάτες» ἂν ὅμως οἱ Τοῦρκοι ἤθελαν πόλεμο, ὁ «Γερο-Ρουπακιάς» ἦταν ἔτοιμος καὶ γιὰ πόλεμο, μολονότι δὲν τὸν ἐπιδίωκε. Ἦταν ἀπὸ τοὺς πρῶτους ποὺ προσχώρησαν στοὺς ἐπαναστάτες, ἀλλὰ ἔδρασε μὲ τοὺς ἄντρες του, διατηρώντας πλήρη αὐτονομία κινήσεων καὶ ἐπιδιώξεων. Πληγώθηκε βαρεῖα σὲ συμπλοκὴ μὲ κυβερνητικὰ στρατεύματα στὴν Ἀκαρνανία τὸν Ἀπρίλιο καὶ πέρασε στὸ Ραδοβίτσι, ὅπου καὶ πέθανε, γεγονός ποὺ λύπησε ὄλους τοὺς ληστοκαπετάνιους τῆς κεντρικῆς Ἑλλάδας ποὺ ἐκτιμοῦσαν τὴν παλικάριά του¹⁵.

Μὲ τὸ Ρουπακιά συνεργάζονταν ὡς τὸ θάνατό του ἄλλοι δύο ληστοκαπετάνιοι, ὁ Ἀθανάσιος Χοσιάδας καὶ ὁ Ἀναστάσιος Καλαμάτας. Ὁ Χοσιάδας ἀναφέρεται τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1835 στὰ δυτικὰ μεθόρια, προστατευόμενος τοῦ καπετάνιου Ἀγράφων Τσάτσου Θεοῦ. Τὸν Ἰούλιο μὲ 90 περίπου συντρόφους, μεταξύ τῶν ὁποίων καὶ οἱ λήσταρχοι Μουστάκας καὶ Χαβάς, λυμαίνονταν τὴν Ἀκαρνανία, ἐπιβάλλοντας φορολογία στὰ χωριά καὶ ληστεύοντας ἐμπόρους. Τὴν ἴδια ἐποχὴ ἐπικηρύχτηκε γιὰ 2000 δρχ. Συνέχισε τὴ ληστρική του δράση ὡς τὸ φθινόπωρο τοῦ 1835, ὁπότε ἀναφέρεται μαζί μὲ ἄλλους ληστοκαπετάνιους, τὸ Ρουπακιά, τὸν Καλαμάτα καὶ τὸν Ἀθανάσιο Μαλισόβα, στὴν ὑπηρεσία τοῦ Δροσοθανάση στὴν περιοχὴ Ἀλμυροῦ. Ὁ

14. ΑΥΕ, Φ 1835/4/1, ὑπ. Ἐξωτ. πρὸς πρόξενο στὴ Θεσσαλονίκη, 27 Ἀπρ. 1835· ΓΑΚ, ὑπ. Ἐσωτ. Φ 164, Μαιούρης πρὸς ὑπ. Στρατ., 28 Μαΐου 1838· Φ 169, βασιλικὸς ἔφορος Καλλιδρόμης πρὸς ἐπαρχο Εὐρυτανίας, 14 Ἰαν. 1836· Φ 175, ὑπ. Δικαιοσύνης πρὸς βασιλιά, 27 Ἰαν. 1837· Φ 179, ἔγγραφο ὑπ. Στρατιωτικῶν, 30 Σεπτ. 1836, ὅπου συνημμένος κατάλογος ἐπαναστατῶν ἐθνοφυλάκων καὶ φαλαγγιτῶν. Βλ. καὶ Κ α σ ο μ ο ὄ λ η ς, δ.π., σ. 62, 70, 233, 241.

15. ΓΑΚ, ὑπ. Ἐσωτ. Φ 160, ἐπιστολὴ Ρουπακιά (μεταφρασμένη στὰ γαλλικά), χωρὶς ἡμερομηνία, ποὺ διαβιβάστηκε στὸ βασιλιά ἀπὸ τὸ ὑπ. Ἐσωτερικῶν τὴν 1η Νοεμ' 1835· Ἀρχεῖο Finlay, Φ Α 9, ἐπιστολὴ Finlay πρὸς Gordon, Λιβαδιά, 15 Ὀκτ. 1835. καὶ Κ α σ ο μ ο ὄ λ η ς, δ.π., σ. 60, 93, 95 - 96, 98, 102 - 103.

Χοσιιάδας αναφέρεται μαζί με τούς παραπάνω ληστοκαπετάνιους στο έπαναστατικό σῶμα τοῦ Μαλάμου. Μετὰ τὸ θάνατο τοῦ Ρουπακιά, πέρασε μαζί με τὸν Καλαμάτα στὸ Ραδοβίτσι, ὅπου βρῆκε προσωρινὰ ἄσυλο στὸ καπετανάτο τοῦ Μπακόλα, καὶ ἀπὸ ἐκεῖ στὰ Τζουμέρκα καὶ στὸν Ἄσπροπόταμο καὶ κρύφτηκε γιὰ ἓνα διάστημα στὰ ἸΑγγραφα. Ὁ Χοσιιάδας πρότεινε στοὺς συντρόφους του νὰ κρυφτοῦν, ὅπως ἀναφέρεται, ὥσπου νὰ «στεγνώσουν» τὰ χορτάρια καὶ νὰ μὴ φαίνονται τὰ ἴχνη τους καὶ μετὰ νὰ «ξαναέβγουν κλέφται». Στὶς περιπλανήσεις τους συνέλαβαν τὴν ἰδέα νὰ πιάσουν τοὺς ἐπαναστάτες ἀρχηγοὺς Σωτήρη Στράτο καὶ Νικόλαο Ζέρβα, νὰ τοὺς παραδώσουν στὶς ἑλληνικὲς ἀρχὲς καὶ νὰ ζητήσουν τὸ ἔλεος τοῦ βασιλιᾶ Ὁθωνα. Τὸ Σεπτέμβριο τοῦ 1836 ὁ Χοσιιάδας καὶ ὁ Καλαμάτας ἀναφέρονται μαζί με πολλοὺς συντρόφους στὴν περιοχὴ ἸΑλμυροῦ, πιθανὸν στὴν ὑπηρεσία τῶν νέων καπετάνιων τῆς περιοχῆς, καὶ ἐπικηρυγμένοι ἀπὸ τὶς ἑλληνικὲς ἀρχὲς¹⁶.

Ἄλλος χαρακτηριστικὸς ληστοκαπετάνιος ἦταν ὁ Σωτήρης Στράτος, ὁ ὁποῖος πῆρε μέρος στὴν ἐξέγερση, ἀλλὰ ἔδρασε γιὰ δικό του λογαριασμό καὶ διατηρώντας αὐτονομία κινήσεων καὶ ἐπιδιώξεων. Τὴν ἀνοιξὴ τοῦ 1835 δροῦσε στὸ Βάλτο καὶ ἔβρισκε ἄσυλο στὰ γειτονικὰ τουρκικὰ μεθόρια. Τὸ Μάρτιο τοῦ ἴδιου χρόνου, ἐπικηρυγμένος καὶ καταδιωκόμενος, γελοιοποίησε ἰσχυρὸ ἀπόσπασμα ἀπὸ Γερμανοὺς καὶ Ἕλληνες σὲ χάνι τοῦ Βάλτου: Ὁ προκλητικὸς καπετάνιος ἐμφανίστηκε ξαφνικὰ με ἰσχυρὸ σῶμα ἐνόπλων καὶ κέρασε ρακὶ τοὺς διώκτες του, ἀπὸ τοὺς ὁποίους οἱ ξένοι δὲν τὸν γνώριζαν, ἐνῶ οἱ ντόπιοι προσποιήθηκαν ὅτι δὲν τὸν γνώριζαν. Ὁ Στράτος βρέθηκε στὸ ἐπίκεντρο τῶν ταραχῶν, χωρὶς πολιτικοὺς στόχους καὶ σὲ σχέση με τὴν ἐπιδιώξή του νὰ ἐξασφαλίσει ἔνοπλη ὑπηρεσία, κατὰ προτίμηση στὴν τουρκικὴ ἐπικράτεια. Τὸν Ἀπρίλιο τοῦ 1836 διαπραγματεύονταν με τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς γιὰ νὰ τοῦ δοθεῖ τὸ καπετανάτο ἸΑγγράφων. Ἐξαιρέθηκε καὶ αὐτὸς ἀπὸ τὴν ἀμνηστία καὶ ἐπικηρύχτηκε τὸν Αὐγουστο τοῦ 1836 μαζί με τοὺς ἄλλους πρωτεργάτες τῶν ταραχῶν (3000 δρχ.). Ἀργότερα (τὸν Ὀκτώβριο τοῦ ἴδιου χρόνου), ὁ Στράτος ἀναφέρεται, μαζί με τὸ Χοσιιάδα, στὰ τουρκικὰ μεθόρια. Ἡ ἑλληνικὴ κυβέρνησις ζήτησε ἀπὸ τὶς τουρκικὲς ἀρχὲς νὰ μὴ δεχτοῦν στὴν ὑπηρεσία τους τοὺς δύο ληστοκαπε-

16. Γιὰ τὸ Χοσιιάδα καὶ τὸν Καλαμάτα βλ. ΑΥΕ, Φ 1835/4/1, Ἕλληνας πρόξενος στὴν Πρέβεζα πρὸς ὑπ. Ἐξωτ., 12 Φεβρ. 1835, καὶ ὑπ. Ἐξωτ. πρὸς πρόξενο στὴ Θεσσαλονίκη, 5 Μαρτ. 1835, καθὼς καὶ ἐκθέσεις τοῦ ὑπ. Ἐσωτερικῶν πρὸς τὸ ὑπ. Ἐξωτερικῶν τῆς ἴδιας περιόδου. ΓΑΚ, ὑπ. Ἐσωτ. Φ 160, ὑπ. Ἐσωτερικῶν πρὸς βασιλιά, 11 καὶ 13 Δεκ. 1835· Φ 162, ἀρχηγὸς στρατιωτικῶν δυνάμεων στὴ Στερεὰ πρὸς ὑπ. Στρατιωτικῶν, 11 Ἰαν. 1836· Φ 175, ὑπ. Δικαιοσύνης πρὸς βασιλιά, 27 Ἰαν. 1837. Ἀρχεῖο Finlay, «Journal 1835», σ. 144, 152 - 153. Βλ. ἐπίσης ἸΑθηνᾶ, 227/9 Μαρτ. 1835, καὶ Κ α σ ο μ ο ὑ λ η ς, ὁ.π., 54, 60, 84, 98, 102, 111, 120, 159, 169.

τάνιους, για να πάρει την απάντηση, ότι ο αδερφός του Δροσοθανάση είχε γίνει δεκτός, μαζί με πολλούς ενόπλους, από το Βάσο Μαυροβουινιώτη στη Φθιώτιδα. Ο Στράτος εξαιρέθηκε και από την άμνηστία του 1837. Το 1846 αναφέρεται πάλι στα τουρκικά μεθόρια, ίσως σε σχέση με τις διάφορες «άλυτρωτικές» επιδρομές που διενεργούσαν ένοπλες ομάδες της Στερεάς με την άνοχη ή και την υποκίνηση του Κωλέττη. Το 1848, αξιωματικός της Φάλαγγας πιά, πήρε μέρος στα επαναστατικά γεγονότα στο πλευρό των κυβερνητικών δυνάμεων, και «διά τας πιστάς και μετά ζήλου υπέρ της δημοσίας τάξεως εκδουλεύσεις του» του άπονεμήθηκε ο άργυρός σταυρός του τάγματος του Σωτήρα¹⁷.

Παρόμοιες επιδιώξεις είχε και ο Χρήστος Βούλγαρης, που πήρε και αυτός μέρος στα επαναστατικά γεγονότα του 1836. Ο Βούλγαρης άμνηστεύτηκε και παρέμεινε στα σώματα της έθνοφυλακής για ένα διάστημα. Το 1837 (Νοέμβριος) ήταν άνθυπολοχαγός της Φάλαγγας και αξιωματικός στα υπό σύσταση τάγματα της όροφυλακής (που θεσμοποιήθηκε το 1838). Διέπραξε όμως ληστεία και φόνο αξιωματικού της χωροφυλακής και επικηρύχτηκε για 3000 δρχ. Από την εποχή αυτή και ως το 1846 ανέπτυξε αξιόλογη ληστρική δράση στα μεθόρια και των δύο επικρατειών με την άνοχη και προστασία ισχυρών Άλβανών καπετάνιων. Το 1846 αναφέρεται καπετάνιος στα τουρκικά Άγραφα, στην ύπηρεσία των άρχων, και προστατής των ληστρικών συμμοριών που λυμαίνονταν τα γειτονικά ελληνικά μεθόρια¹⁸.

Άξιζει τέλος να εξετάσουμε τις κινήσεις και τη δράση μερικών λήσταρχων που πήραν μέρος στα επαναστατικά γεγονότα, ή άπλως βρέθηκαν στην περιοχή που διαδραματίστηκαν τα γεγονότα αυτά. Ο λήσταρχος Γιαμάς, που συνελήφθη στη Φθιώτιδα το Μάρτιο του 1836, υποστήριξε ότι αυτός και οί σύντροφοί του δεν είχαν «βλάβει» την Ελλάδα, παρά μόνο στα τουρκοκρατούμενα μέρη, και ότι διατηρούσαν «το δικαίωμα το ελληνικόν ως Έλληνες» να καταφεύγουν, όταν ήταν ανάγκη, «υπό την υπεράσπισιν της σκιάς της Α.Μ. [του βασιλιά]». Υποστήριξε ακόμα ότι άνηκε στα άτακτα στρατεύματα του Άγώνα, και ότι μετά τη διάλυσή τους επιδόθηκε στο έμπόριο γιδιών. Έπεσε όμως θύμα του λήσταρχου Γιαταγάνα,

17. ΑΥΕ, Φ. 1836/4/1, πρόξενος στη Θεσσαλονίκη προς ύπ. Έξωτ., 14 Όκτ. 1836· ΓΑΚ, ύπ. Έσωτ. Φ 175, ύπ. Δικαιοσύνης προς βασιλιά, 27 Ίαν. 1837· ΦΕΚ 3/5 Φεβρ. 1848. Βλ. επίσης Χριστόφορος Νέεζερ, Άπομνημονεύματα, Άθήνα 1936, σ. 185 - 191, και Κασομούλης, ό.π., σ. 50 - 51, 60, 79, 84, 98, 156 - 157.

18. ΓΑΚ, ύπ. Έσωτ. Φ 175, ύπ. Δικαιοσύνης προς βασιλιά, 27 Ίαν. 1837. ΑΥΕ, 1838/4/1, βασιλικό έγγραφο προς το ύπ. Έσωτερικών (άντίγραφο), 14 Ίαν. 1838· Φ 1846/4/1, νομάρχης Φθιωτιδοφωκίδας προς ύπ. Έσωτ. 11 Ίουν. 1846, και νομάρχης Αιτωλοακαρνανίας προς ύπ. Έσωτ., 12 και 26 Ίουν. 1846, καθώς και έγγραφο του διοικητή μεταβατικών στρατευμάτων στη Στερεά προς το ύπ. Στρατιωτικών, 10 Σεπτ. 1846.

και στη συνέχεια κατέφυγε στο Δροσοθανάση και κατατάχτηκε στην ύπηρεσία του. Το Σεπτέμβριο του 1835 πέρασε στη Φθιώτιδα, και αργότερα επέστρεψε στην περιοχή Άλμυρου, όπου προσκύνησε μαζί με πολλούς άλλους στις τουρκικές αρχές, αλλά δεν έγινε πάλι δεκτός στην ύπηρεσία των τοπικών καπετάνιων. Επιδόθηκε και πάλι στη ληστεία, αυτή τη φορά προφανώς χωρίς τη δυνατότητα ασύλου στα τουρκικά μεθόρια, ώσπου ξέσπασαν οι ταραχές στη Στερεά και ακολούθησε μαζί με τους συντρόφους του τους επαναστάτες¹⁹.

Με το Γιαμά συνεργαζόταν άλλος λήσταρχος που πήρε μέρος στις ταραχές, ο Βασίλειος Μπαϊρακτάρης, από την Κασσάνδρα. Ο Μπαϊρακτάρης πολέμησε στον Άγωνα στη νότια Ελλάδα, αλλά εγκατέλειψε το νεοσύστατο κράτος μετά τη διάλυση των ατάκτων, για να ένταχτεί και αυτός στην ύπηρεσία των καπετάνιων στα τουρκικά μεθόρια. Τον Αύγουστο του 1835 έκανε έκκληση στις αρχές Φθιώτιδας να του δοθεί χάρη και να επιστρέψει στην Ελλάδα, όπου απέφευγε να ληστεύει, όπως υποστήριξε και αυτός. Το Σεπτέμβριο δρούσε μαζί με άλλο λήσταρχο, τον Κατσαρό (πρώην άτακτο, από τη Φθιώτιδα), και επικεφαλής 30 - 40 ληστών, πρώην ατάκτων, στα ανατολικά μεθόρια. Ο Μπαϊρακτάρης πήρε μέρος στα γεγονότα και συνελήφθη πληγωμένος στη Φθιώτιδα το Μάρτιο του 1836²⁰.

Άλλος λήσταρχος, ο Γιάννης Γιαταγάνας (Ιωάννης Μεγαδημόπουλος), υπηρέτησε για ένα διάστημα πριν από την εξέγερση σε σώμα έθνοφυλάκων υπό τις διαταγές του Ιωάννη Φαρμάκη. Μετά την κατάρρευση της εξέγερσης και την άπονομή άμνηστίας, από την οποία εξαιρέθηκε, ο Γιαταγάνας κατέφυγε στα τουρκικά μεθόρια και ένταχτηκε στην ύπηρεσία του Δροσοθανάση. Αργότερα, τον Ιανουάριο του 1837, παρουσιάστηκε στο Φαρμάκη, ο οποίος μεσίτευσε να του δοθεί χάρη, «ένεκα των προτέρων διηνεκών εκδουλεύσεών του», δηλ. για την ύπηρεσία στο σώμα έθνοφυλάκων με επικεφαλής το Φαρμάκη. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο ίδιος καπετάνιος μεσίτευσε για την άμνηστευση και άλλων δύο «λησταποστατών», συνεπώνυμών του και ίσως συγγενών του, που είχαν ακολούθησει, όπως έγραφε ο ίδιος, «τά αξιολάκρυτα βήματα του ληστήρχου Καινούριου»²¹.

Ένα στοιχείο που χρειάζεται να σημειώσουμε και να τονίσουμε είναι η ρευστότητα στις τάξεις των άντιμαχομένων, με προοδευτική όμως αύξηση των κυβερνητικών δυνάμεων, καθώς προσέρχονταν στους αρχηγούς των

19. Κ α σ ο μ ο ύ λ η ς, δ.π., σ. 72, 76 - 77.

20. ΓΑΚ, ύπ. Έσωτ. Φ 162, ύπ. Έσωτερικών προς βασιλιά, 17 Ιαν. 1836, και Κ α σ ο μ ο ύ λ η ς, δ.π., σ. 72, 76, 77.

21. ΓΑΚ, ύπ. Έσωτ. Φ 175, διοικητής τάγματος έθνοφυλάκων Ιωάννης Φαρμάκης προς ύπ. Στρατιωτικών, Μεσολόγγι, 21 Ιαν. 1837, και Άρχαιο F i n l a y, «Journal 1835», σ. 144. Βλ. και Κ α σ ο μ ο ύ λ η ς, δ.π., σ. 55, 60.

σωμάτων έθνοφυλακής όλοένα και περισσότεροι (λησταντάρτες). Αναφερθήκαμε ήδη στους (λησταντάρτες) που ύπηρέτησαν υπό τις διαταγές του Γρίβα και του Τζαβέλα, σε σχέση με τις επιδιώξεις των πρώτων. Από τους πρώτους ληστοκαπετάνιους που έσπευσαν να «προσκυνήσουν» το Γρίβα ήταν ο Μερεντίτης και ο Σπύρος Πεσλής, μαζί με πολλούς συντρόφους τους, για να ακολουθήσουν ο Χαμχούγιας και ο Κατσαρός, οι όποιοι όμως εγκατέλειψαν τις τάξεις του, επειδή δεν συμπεριλήφθηκαν στην άμνηστία που δόθηκε τον Αύγουστο του 1836. Ας σημειωθεί, ότι ο ισχυρός καπετάνιος της Ακαρνανίας είχε δεχτεί στην ύπηρεσία του 300 υπεράριθμους έθνοφύλακες, για τους όποιους προσπάθησε να εξασφαλίσει μισθούς και βαθμούς από την κυβέρνηση. Ο Γρίβας απέφευγε τις συγκρούσεις με τους επαναστάτες και επιδίωκε την κατάταξή τους στις δυνάμεις του, με την υπόσχεση ότι θα μεσολαβούσε για την άμνηστευσή τους. Τελικά κατόρθωσε, με την υποστήριξη του Armansterg, να εντάξει στη Φάλαγγα τον Ιούνιο του 1836, 100 ευνοούμενους του (λησταντάρτες). Υπεράριθμους έθνοφύλακες, γύρω στους 250, είχε στις δυνάμεις του και ο Μαμούρης, αλλά δεν είναι δυνατό να διαπιστωθεί αν και πόσοι απ' αυτούς ήταν επαναστάτες. (Οι περισσότεροι ήταν Λιδορικιώτες, με επικεφαλής τον Πράπα, και έλαβαν δύο μηνών μισθούς). Άλλοι (λησταντάρτες), 70 περίπου, προσπαθούσαν το Μάρτιο του 1836 να ενταχθούν στα σώματα της έθνοφυλακής, με τη μεσολάβηση του Νάκου Πανουριά ²².

Αξίζει τέλος να δοϋμε την τύχη των πρωτεργατών της εξέγερσης. Από κατάλογο 151 πρωτεργατών, που συνέταξαν οι άρμόδιες ύπηρεσίες του κράτους, δεν άμνηστεύτηκαν παρά μόνο 22 (τέσσερις εξαιρέθηκαν από την άμνηστία ύστερα από παρέμβαση του ύπουργείου Δικαιοσύνης), μεταξύ των όποιων ο Δήμος Τσέλιος, ο Νικόλαος Ζέρβας και ο Σωτήρης Στράτος. Από κατάλογο 22 πρωτεργατών, για τους όποιους επέμεναν οι άρχες Φθιώτιδας να εξαιρεθούν από την άμνηστία, εξαιρέθηκαν τέσσερις μόνο (από τους όποιους δύο ήταν σκοτωμένοι). Για άλλους 18 προσπάθησαν ο Γρίβας και ο Μαμούρης ώστε να μη εξαιρεθούν· όπως εξήγησαν οι δύο καπετάνιοι, έφτα είχαν ήδη άμνηστευτεί άτυπα και ζούσαν ειρηνικά (μεταξύ των όποιων ο Νικόλαος Στράτος και ο Νικόλαος Τσέλιος), και 11 ύπηρετούσαν ήδη ως άξιωματικοί σε διάφορους σχηματισμούς έθνοφυλάκων (μεταξύ των όποιων ο Σπύρος Πεσλής και ο Χρήστος Βούλγαρης) ²³.

Από τα παραπάνω γίνεται φανερό, ότι οι ποικιλώνυμοι και πολύτροποι ένοπλοι της κεντρικής Ελλάδας που βρέθηκαν στο έπικεντρο των ταραχών στη Στερεά το 1835 - 1836, κινούνταν πρώτα και κύρια από έλατήρια άνάλογα

22. Ρετροπουλος, ό.π., σ. 265 σημ. 109· Μακρυγιάννης, ό.π., τ. Β', σ. 85, και Κασομούλης, ό.π., σ. 60, 100 - 101, 103 - 106, 113, 115.

23. ΓΑΚ, ύπ. Έσωτ. Φ 175, ύπ. Δικαιοσύνης προς βασιλιά, 27 Ιαν. 1837.

μὲ ἐκεῖνα τῶν κυβερνητικῶν ἀντιπάλων τους. Πρωταρχικὴ ἐπιδίωξή τους ἦταν, τόσο πρὶν ἀπὸ τὴν ἐξέγερση ὅσο καὶ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ταραχῶν, ἡ ἐξασφάλιση κάποιας στρατιωτικῆς ὑπηρεσίας, εἴτε στὴν Ἑλλάδα εἴτε στὰ τουρκοκρατούμενα μέρη, ἀλλὰ κατὰ προτίμηση στὴν πρώτη ἐπικράτεια. Γιαυτό, οἱ χαρακτηρισμοὶ καὶ οἱ ὀνομασίες ποὺ ἀναφέραμε στὴν ἀρχὴ δὲν ἔχουν παρὰ ἐλάχιστη σημασία, καὶ αὐτὴ κυρίως γιὰ τὴ γλωσσικὴ εὐρηματικότητα τῶν ἐκπροσώπων τῆς νεοπαγοῦς νομιμότητας τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους. Ἀπὸ τὴν ἄποψη τῶν ἐξελίξεων στὸ στρατιωτικὸ τομέα καὶ γενικὰ στὸν τομέα τῶν ἔνοπλων δυνάμεων τῆς χώρας, ἡ δυναμικὴ πρόκληση τοῦ ἔνοπλου στοιχείου τῆς περιοχῆς ποὺ ἐξετάσαμε τὴν ἐποχὴ αὐτή, μολονότι ἀπέτυχε φαινομενικά, εἶχε σοβαρὲς καὶ μακροπρόθεσμες ἐπιπτώσεις: ἀνάγκασε τὴν κυβέρνηση οὐσιαστικά νὰ συνθηκολογήσει μὲ τὸ ντόπιο στρατιωτικὸ στοιχεῖο, γεγονός ποὺ εἶχε σὰ συνέπεια νὰ παραμεριστοῦν τόσο ὁ ξένος στρατὸς ὅσο καὶ τὰ ξένα πρότυπα περὶ στρατοῦ καὶ νὰ αὐξηθεῖ ἡ δύναμη τῆς παραδοσιακῆς στρατιωτικῆς ἡγεσίας, ἡ ὁποία ἐνίσχυσε τὰ ἐρείσματά της προσεταιριζόμενη τὸ στοιχεῖο ἐκεῖνο κυρίως ποὺ τὸ νέο κράτος εἶχε ἀρνηθεῖ νὰ νομιμοποιήσῃ καὶ νὰ χρησιμοποιοῦσῃ: τοὺς ἀτάκτους τοῦ Ἄγωνα.